

12. *Елена Г-ч.* Открытие кабинета научно-судебной экспертизы // Киевская мысль. — 1914. — 5 февраля (№ 36).
13. Открытие новых кабинетов научно-судебной экспертизы // Вестник полиции. — 1914. — № 9. — С. 171.

Резюме

На підставі матеріалів дореволюційних періодичних видань, головним чином київських газет, висвітлюються події святкового відкриття та освячення кабінету науково-судової експертизи при прокурорів Київської судової палати з участю міністра юстиції Російської імперії І.Г. Щегловітова 2 лютого 1914 року.

Summary

On the basis of materials of pre-revolutionary periodicals, mainly the Kiev newspapers, events are covered of solemn opening and consecration of cabinet of scientifically-judicial examination at the public prosecutor of the Kiev appellate court with participation of Minister of Justice of Russian empire I.G. Shcheglovitov on February, 2nd, 1914.

В.О. Комаха, канд. юрид. наук, доцент, завідувач кафедри

Ізмаїльський інститут водного транспорту

ТУФАНОВ МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ — УКРАЇНСЬКИЙ СУДОВИЙ МЕДИК, ОДИН ІЗ ЗАСНОВНИКІВ КНСЕ ПРИ ПРОКУРОРОВІ КИЇВСЬКОЇ СУДОВОЇ ПАЛАТИ

В статті досліджуються питання щодо науково-практичної діяльності одного із засновників Київського науково-дослідного інституту судових експертиз українського судового медика Туфанова Миколи Миколайовича.

Микола Миколайович народився 1(13).02.1858 р. в м. Голговську колишньої Ліфляндської губернії (офіційна назва території Північної Латвії та Південної Естонії в XVII—XX ст.). Після закінчення гімназії він вступив на медичний факультет Дерптського (Тартуського) університету. Після закінчення курсу навчання на медичному факультеті в 1884 р. йому запропонували залишитися на кафедрі судової медицини для підготовки до професорського звання. Темою докторської дисертації М.М. Туфанова було дослідження життєвого шляху та науково-практичної діяльності відомого медика Павла Суслашіса. Через рік в 1855 р. в м. Дерпті він опублікував монографію “Павло Суслашіс”, з успіхом захистив її і отримав диплом доктора медицини.

Після захисту докторської дисертації М.М. Туфанов у 1888 р. переїздить на південь, в Україну, де спочатку працює в якості сільського лікаря в с. Потоки Київської губернії. З 1890 р. він остаточно переходить

на роботу з обраної ним спеціальності — судової медицини, спочатку у якості міського лікаря в Києві. В 1895 р. М.М. Туфанов отримав можливість зайняти посаду прозектора на кафедрі судової медицини Київського університету Святого Володимира. В 1896—1897 рр. він був відряджений Університетом до Європи з науковою метою, зокрема, до Берліна та Відня, для вивчення і запровадження у вітчизняну практику методів біологічного дослідження крові за Уленгутом*.

М.М. Туфанов в 1904 р. знову відправляється в закордонне відрядження до старовинного університетського міста в Німеччині Грейфсвальд із спеціальною метою подальшого вивчення і розробки методів біологічного дослідження крові й для з'ясування кому належить кров на поверхні речових доказів, які він віз із Києва: людині чи тварині (коню). Справа полягала в тому, що підозрюваний у вбивстві стверджував, що це була кров коня, а слідство наполягало, що це кров людини. Проведеним дослідженням за участю П. Уленгута було встановлено, що в даному випадку в слідах була кров коня. Про результати судово-експертного дослідження слідів крові М.М. Туфанов терміново повідомив в Київ і підозрюваний був звільнений з-під варті. Після від'їзду М.М. Туфанова до Києва П. Уленгут в листі до Міністерства юстиції Російської імперії, де він пропонував використовувати на практиці метод, який він відкрив і, зокрема, зазначав: “Я ознайомив доктора М.М. Туфанова з усіма технічними докладностями і впевнився, що він спроможний надавати судово-медичні висновки про належність кров'яних плям людині чи тварині. Мені дуже приємно, що я зміг доказати йому тут, саме на справі, доцільність запропонованих прийомів...”

Після повернення М.М. Туфанов продовжує розробку методів біологічного дослідження крові, розробляє при цьому свої власні прийоми, методи і видозміни, удосконалюючи наявні, одночасно продовжує як науково-педагогічну, так і науково-практичну діяльність в судово-медичному кабінеті медичного факультету Університету Святого Володимира, виконуючи нерідко вимоги правоохоронних органів, які надходили з Півдня Росії та Кавказу. М.М. Туфанов на той час в колишній Російській імперії, був визнаний одним із провідних спеціалістів в галузі судово-медичного дослідження крові з метою визначення її належності людині чи тварині. Так, наприклад, циркуляр Міністерства

---

* Уленхут Пауль (7(18).01.1870 р. — 13.12.1957 р.,) — німецький бактеріолог, гігієніст, який розробив метод біологічної диференціації білків крові на основі реакції преципітації (осадження) для визначення видової належності крові).

юстиції від 7 вересня 1908 р. оповіщав чинів судового відомства, що “... судова експертиза крові за способом Уленгута може бути проведена прозектором судово-медичного кабінету при Київському університеті Святого Володимира доктором Туфановим”.

М.М. Туфанов брав участь у судово-медичних дослідженнях крові за призначенням органів розслідування у численних кримінальних справах.

Однак судово-медичне дослідження, яке він проводив з однієї кримінальної справи, назавжди за ним залишило клеймо судово-медичного експерта-фальсифікатора. Суть цієї справи полягала в наступному: 20 березня 1911 р. на околиці Києва, в одній із неглибоких печер в районі Лук'янівки був знайдений труп 12-річного хлопчика Андрія Ющинського — учня підготовчого класу Києво-софійського духовного училища. На його тілі нарахували понад 40 колотих поранень. Первісний розтин трупа А. Ющинського 22.03.1911 р. проводив міський лікар П.Н. Карпинський, але його висновок не задовольнив слідство. Справа в тому, що деякі чорносотенні газети заявили про ритуальний характер вбивства, посилаючись на той факт, що численні рани на трупі були “... результатом викачування крові, вчиненого при житті жертви”. Висновок міського лікаря П.Н. Карпинського ніяких підстав для такої версії не давав. 26 березня була призначена повторна судово-медична експертиза, яку проводили професор, завідувач кафедри судової медицини (1889–1913) Київського університету Святого Володимира Микола Олександрович Оболонський (1856–14(27).03.1913) та прозектор того самого університету, доктор медицини М.М. Туфанов. Прокурор Київської судової палати Чаплинський Георгій Гаврилович, який здійснював нагляд за слідством на підставі ордеру міністра юстиції І.Г. Щегловітова від 19.04.1911 р. (до зазначеної дати нагляд здійснював прокурор Київського окружного суду Брандорф Микола Васильович (1872–?), який після зазначеної дати фактично був відсторонений від даної справи), доповідав міністру юстиції: “... експерти заявили про те, що вони позбавлені можливості надати відповідь про наявність ритуального вбивства, тому що не мають до того категоричних вказівок ні в картині вбивства, ні в даних попереднього слідства, і можуть стосовно вбивства Ющинського робити й інші припущення, зупиняючись, зокрема, на думці про вчинення цього вбивства з помсти”. Такий висновок судово-медичних експертів не задовольняв судову владу, яка підтримувала версію про ритуальний характер вбивства. Протягом одного місяця представники Міністерства юстиції та прокурор Чап-

линський Г.Г. “батогом і пряником” умовляли М.О. Оболонського та М.М. Туфанова змінити свою точку зору і нарешті добилися свого. 25 квітня судово-медичні експерти надали висновок, в якому, зокрема, зазначалося, що “... приймаючи до уваги характер знарядь злочину, численність поранень — частиною поверхневих у вигляді уколів, нанесення поранень у різних напрямках, необхідно висловити думку, що ми маємо справу не з простим позбавленням життя, а з метою причинити при цьому можливо сильніші муки”. І хоча у висновку нічого не говорилося про ритуальний характер вбивства, однак він надавав підстави слідству це зробити, оскільки в ньому зазначалося про прижиттєвість всіх поранень на тілі і майже повне обезкровлення трупа. В процесі розслідування обвинувачення у вбивстві хлопчика було пред’явлено єврею Менделю Бейлісу, суд над яким відбувся у вересні 1913 р.

Оголошення результатів судово-медичної експертизи, проведеної М.О. Оболонським та М.М. Туфановим, викликало обурення та критику з боку як російських, так і зарубіжних вчених-медиків. Так, наприклад, відомий московський судовий медик, доктор медицини, який очолював кафедру судової медицини Московського університету (1900—1911, 1917—1931) Мінаков Петро Андрійович з цього приводу писав: “Висновок Оболонського та Туфанова не тільки не підтверджується даними, отриманими при дослідженні трупа але навіть знаходиться в протиріччі з ними”. Після тривалих судових дебатів суд нарешті визнав Менделя Бейліса невинуватим і звільнив його з-під варті. В демократичних наукових колах за судово-медичними експертами М.О. Оболонським, М.М. Туфановим, а також київським професором психіатрії Іваном Олексійовичем Сікорським та петербурзьким професором кафедри судової медицини та токсикології (з 1898) в Імператорської військово-медичної академії, членом Медичної ради МВС, який на початку ХХ ст. визнавався одним із провідних судово-медичних експертів Росії, Косоротовим Дмитром Петровичем, закріпилося тавро судових експертів-фальсифікаторів.

І.О. Сікорський у 77-річному віці помер у Києві після захвату його більшовиками і початку страшних чекістських злодіянь, коли було знищено весь цвіт національної інтелігенції. Особливу жорстокість проявляли чекісти, які переважно були представниками єврейської національності, до людей, причетних до розслідування ритуального вбивства А. Ющинського. Дослідники повідомляють про те, що й стосовно І.О. Сікорського була здійснена спроба арешту, але згодом його начебто звільнили. Його син Ігор Іванович Сікорський емігрував за

кордон до США і став відомим конструктором літаків та вертольотів. Він свідчив про батька: “Не дивлячись на тяжку фізичну слабкість, Іван Олексійович жив вищими духовними інтересами, слухав читання, диктував, закінчував редагування “Психологічної хрестоматії”. Спокійно і покійно готовився до виконання “останнього, як він говорив, обов’язку людини на землі” — до смерті”.

М.О. Оболонський раптово помер ще під час проведення слідства по “справі Бейліса” 14(27).03.1913 р. від двохсторонньої грипозної пневмонії.

Від Д.П. Косоротова з приходом нової влади також відвернулись всі його товариші, однак, напевно, їх і не залишилось на батьківщині — одні були знищені, а ті, хто був спритнішим — емігрували за кордон. За даними окремих дослідників, він був розстріляний НКВС у 67-річному віці як представник обвинувачення у кримінальній справі проти єврея М. Бейліса.

Однак переслідувались новою владою не тільки судові експерти, які приймали участь в розслідуванні по “справі Бейліса” з боку обвинувачення, але й представники правоохоронних органів. Так, наприклад, прокурор Київської судової палати Г.Г. Чаплинський в кінці 1913 р. був переведений до Петербурга з присвоєнням йому чину статського радника, а в 1917 р. був заарештований Тимчасовим урядом. Після жовтневого перевороту розстріляний разом з іншими особами, які мали відношення до “справи Бейліса”. Така сама доля спіткала міністра юстиції (з 1906) І.Г. Щегловитова, завдяки якому розслідування “справи Бейліса” було доведено до суду. 1 січня 1917 р. він був нагороджений орденом Св. Олександра Невського і призначений головою Державної Ради. Однак на другий день після лютневого перевороту був заарештований, а в перший день після оголошення “червоного терору” 23 серпня (5 вересня) 1918 р. розстріляний в Москві на Братському цвинтарі разом з протоієреєм Іоаном Восторговим, міністром внутрішніх справ Маклаковим Миколою Олексійовичем та міністром внутрішніх справ Хвостовим Олександром Миколайовичем, директором Департаменту поліції сенатором Білецьким Степаном Петровичем та іншими.

Доля Миколи Миколайовича Туфанова склалася значно краще.

В 1914 р. із створенням КНСЕ при прокурорі Київської судової палати, М.М. Туфанов отримує запрошення як видатний спеціаліст в галузі судової медицини, прийняти участь в його організації на посаді помічника керівника Кабінетом. Він з радістю прийняв запрошення і з того часу зосереджував тут всю свою діяльність, залишив педагогічну

роботу і навіть відмовився від запропонованої йому кафедри судової медицини на медичному факультеті Університету Святого Володимира.

На новій роботі в КНСЕ М.М. Туфанов зразу зарекомендував себе як винятковий працівник, який відносився з незвичайною точністю і увагою до дрібниць у всіх деталях наукової праці, яка надавала йому можливість знаходити несподівані для всіх шляхи до з'ясування істини у справах, що здавалися цілком безнадійними. Неодноразово у Київський КНСЕ з метою ознайомлення з методами роботи М.М. Туфанова відряджали спеціалістів з інших КНСЕ.

У важкі роки громадянської війни і наступного перевороту в центрі Росії М. М. Туфанов разом з Київським КНСЕ стійко переніс всі злидні, пов'язані з повною невизначеністю стану КНСЕ, відсутністю платні і засобів до існування, а в 1920 р. — з розгромом обладнання КНСЕ в умовах війни, не втрачаючи впевненості в кращому майбутньому, він продовжував виконувати свої дослідження, не знижуючи ні в чому своїх вимог до їх повноти і суворості науковості. Після відродження КНСЕ в 1923 р. М.М. Туфанов з попередньою енергією прийнявся за відтворення його судово-медичної секції, якою він завідував, відновив роботу з виготовлення реактивних сивороток як для потреб своєї наукової і судово-експертної діяльності, так і з метою постачання їх в інші КНСЕ і судово-медичні установи України. Він діяльно приймав участь в розробці всіх проектів з розширення діючих в Україні КНСЕ і реформування їх в Інституті НСЕ, а також з проведення загальної ідеї матеріалізації слідства. За термін наукової діяльності М.М. Туфанов опублікував декілька важливих праць з питань про цикламін, про отруєння оцтовою кислотою, стосовно питань викладання судової медицини в університеті, про судово-медичні дослідження крові, сперми та волосся і, головним чином, про біологічні реакції стосовно виду крові.

М.М. Туфанов був учасником Першого вітчизняного з'їзду криміналістів, який проходив у Петрограді 1—9 липня 1915 р. На цьому з'їзді ним була зроблена доповідь “Про дослідження плям крові, сперми та волосся” [1, Л. 365 зв. — 370 зв.], в якій він виклав основні положення щодо дослідження зазначених криміналістичних об'єктів біологічного походження з метою використання їх в розслідуванні і розкритті злочинів. Зокрема, у доповіді було приділено увагу питанням встановлення виду крові за допомогою методу Уленгута, що давало можливість диференціювати належність крові людині чи тварині. Велика увага, що відзначалося в доповіді, приділялася дослідженню плям, схожих на сперму. Дослідження волосся здійснювалося шляхом його порівняння

з використанням спеціально виготовленої в 1914 р. оптики німецькою фірмою Рейхера (з виробництва мікроскопів) (Reichert Karl (Carl) Friedrich Wilhelm), яка була створена ще у 1877 р. у Відні. Це приставка порівняльного окуляра, яка з'єднувалася з верхніми трубками двох мікроскопів, що надавало можливість спостерігати одночасно два об'єкта дослідження — у даному випадку зрізи волосся. Останній факт свідчить про те, що порівняльний мікроскоп у вітчизняній судово-експертній практиці почали використовувати ще в 1914–1915 рр.

У Київському КНСЕ М.М. Туфанов працював до кінця свого життя. У листопаді 1923 р. керівник Київського обласного КНСЕ В.І. Фаворський писав, що доктор медицини Туфанов є “... одним з найвидатніших в СРСР вчених у галузі судової медицини і найбільш досвідченим фахівцем з біологічного дослідження крові” та характеризував його як бездоганного працівника “... з високою вимогливістю як до підлеглих, так і до самого себе стосовно виконання обов'язку, наполегливості і незвичайної точності та уважності до всіх деталей своєї наукової роботи.”

Помер М.М. Туфанов 04.06.1926 р. в м. Києві [2].

Список використаної літератури

1. Съезд при Министерстве юстиции управляющих Кабинетами научно-судебной экспертизы при прокурорах Петроградской, Московской, Киевской и Одесской судебных палат: Журнал заседаний 1–9 (14–22) июля 1915 г. // РДІА. — Фонд 1405. — Опись 532. — Дело 137. — Л. 353–400.
2. *Фаворский В., Шепель Г.* Николай Николаевич Туфанов: Некролог / В. Фаворский, Г. Шепель // Архив криминологии и судебной медицины. — Харьков, 1927. — Т. 1. — Кн. 1. — С. 3–7.

Резюме

В статье проведено исследование научно-исследовательской и судебно-экспертной деятельности одного из основателей Киевского научно-исследовательского института судебных экспертиз, украинского судебного медика Туфанова Николая Николаевича.

Summary

In the following article the author carries out investigation of the scientific, research, judicial and expert activity of one of the founders of Kyiv Research and Development Institute of Court Expertise, the Ukrainian forensic physician Tufanov Nicolay Nikolayevich.